

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет педагогічної освіти
Кафедра дошкільної і спеціальної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Ковшар О.В.
«__» _____ 20__ р.

Реєстраційний № _____

«__» _____ 20__ р.

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ З
РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

Кваліфікаційна робота студентки
групи СОМ-23
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 016 «Спеціальна освіта.
Логопедія»

Нікітюк Валентини Іванівни

Керівник доктор філософії, старший
викладач Сіденко Ю.О.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	6
1.1.Сутність поняття «комунікативна компетентність» в психолого-педагогічній літературі.....	6
1.2.Особливості формування комунікативної компетентності в дітей з розладами аутистичного спектру	13
1.3.Специфіка організації ігрової діяльності у дітей з розладами аутистичного спектру	17
Висновок до розділу 1.	23
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	24
2.1. Методика визначення рівнів сформованості комунікативної компетентності в дітей з розладами аутистичного спектру	24
2.2. Аналіз результатів експериментального дослідження	30
2.3. Ефективність застосування ігрової діяльності в процесі формування комунікативної компетентності в дітей з розладами аутистичного спектру ..	33
Висновок до розділу 2.	45
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Актуальність дослідження. Формування комунікативної компетентності у дітей із розладами аутистичного спектру (РАС) є одним із найважливіших завдань спеціальної педагогіки та психології, оскільки саме комунікаційні труднощі часто стають бар'єром на шляху до їхньої соціальної адаптації та інтеграції. Діти з РАС мають специфічні труднощі у соціальній взаємодії, розумінні та вираженні емоцій, що значно впливає на якість їхнього спілкування з оточуючими. Ігрова діяльність, зокрема рольові та соціальні ігри, є природною та ефективною формою роботи з дітьми означеної нозології, оскільки через гру вони можуть поступово і ненав'язливо засвоювати нові навички та моделі поведінки.

Ігрова діяльність дає можливість створити навчальне середовище, в якому діти з РАС можуть безпечно практикувати різноманітні комунікативні стратегії, експериментувати з вираженням емоцій, розвивати навички співпраці, чергування та спільної діяльності з дорослими та однолітками. Вона сприяє поліпшенню мовленнєвої активності, збагаченню словникового запасу та розвитку розуміння соціальних ситуацій, що є критично важливим для дітей із розладами аутистичного спектру.

Проблемою складних мовленнєвих порушень, у тому числі й у дітей з розладами аутистичного спектру займалися: Н. Базима, Т. Коломоєць, К. Островська, Л. Рибченко, Ю. Сіденко, В. Синьов, Т. Скрипник, В. Тарасун, Х. Ткач, М. Шеремет, Д. Шульженко, А. Хворова та ін. Науковці вказують про необхідність застосування новітніх корекційних технологій в тому числі ігрової діяльності у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з розладами аутистичного спектру. Отже, використання ігрової діяльності для розвитку комунікативної компетентності у дітей з РАС є актуальним завданням, оскільки саме через гру діти можуть розвивати свої комунікативні здібності, краще адаптуватися до соціального середовища та розширювати межі своїх можливостей для подальшої соціальної та освітньої інтеграції.

Актуальність теми зумовлена сучасними підходами до інклюзивної освіти, що передбачає необхідність пошуку таких методів і технологій, які дозволять

інтегрувати дітей з РАС у суспільство. Ігрові методики є ефективними у формуванні комунікативної компетентності, оскільки адаптуються до потреб дитини, підтримують її мотивацію до участі та залучають до активного навчального процесу.

Виходячи з актуальності теми та не достатньої вивченості даного питання зумовили вибір нашого кваліфікаційного дослідження **«Формування комунікативної компетентності в дітей з розладами аутистичного спектру засобами ігрової діяльності»**

Мета: визначити вплив ігрової діяльності на формування комунікативної компетентності в дітей з розладом аутистичного спектру

Завдання:

- визначити поняття «комунікативна компетентність», вивчити теоретичні аспекти формування комунікативної компетентності в дітей з розладами аутистичного спектру;
- визначити особливості організації ігрової діяльності у дітей з розладами аутистичного спектру;
- визначити діагностичну методику, критерії, рівні дослідження формування комунікативної компетентності в дітей з розладами аутистичного спектру;
- розробити комплекс та перевірити ефективність сюжетно-рольових ігор на формування комунікативної компетентності в дітей з розладами аутистичного спектру.

Об'єкт: процес формування комунікативної компетентності в дітей з розладами аутистичного спектру

Предмет: формування комунікативної компетентності в дітей з розладами аутистичного спектру засобами ігрової діяльності.

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз та узагальнення літературних джерел з проблеми дослідження); *соціологічні* (бесіда, спостереження); *експериментальні* (проведення констатуючого та формувального експерименту).

Практичне значення одержаних результатів: результати дослідження можуть бути використані логопедами, студентами протягом проходження педагогічної практики в спеціальних закладах дошкільної освіти під час роботи

на заняття із корекції мовленнєвих порушень дітей з розладами аутистичного спектру.

Експериментальна база. Комунальний заклад освіти «Криворізька спеціальна школа «Перлина» ДОР» із дошкільним відділенням.

Структура. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів, загального висновку, списку використаних джерел (35) і додатків. У тексті магістерської роботи міститься 6 таблиць та 7 рисунків. Загальний обсяг роботи складає 73 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність поняття «комунікативна компетентність» в психолого-педагогічній літературі

Комунікація посідає одне з провідних місць серед соціальних процесів. Це необхідний елемент під час передачі інформації, почуттів, оцінок, цінностей. Вивченням комунікативних навичок дітей дошкільного віку займалися провідні науковці: А. В. Бандура, Е. Берн, А. Маслоу, А. Богуш, О. Божович, С. Бондар, Г. Костюк, Т. Піроженко тощо.

Комунікативний розвиток у дітей дошкільного віку формується через провідний вид діяльності – гру. Під час гри в дитини формуються соціальні взаємовідносини, взаємовідносини з однолітками, так само і соціально прийняті правила поведінки в суспільстві.

Перед тим як нам розглянути поняття «комунікативна компетентність», важливо вивчити поняття «комунікація».

У педагогічному словнику «комунікація» розглядається як «обмін інформацією між людьми, у процесі якого людина повідомляє про свої думки, почуття, бажання, переживання та емоційний стан» [6].

З точки зору А. Ручки, комунікація – це процес передання інформації від точки передання до точки прийняття без спотворення структури та зміни послідовності [23].

Як зазначає Куценко Т. , поняття комунікації містить:

- передачу інформації від однієї людини іншій, можливість спілкування;
- спосіб зв'язку будь-яких об'єктів фізичного і духовного світу;
- обмін інформацією та спілкування в суспільстві [18].

На думку вчених Заверико Н., Мацкевич Ю., Авраменко У., комунікація – це соціально прийнятий процес передачі і прийняття інформації, як у масовому, так і в міжособистісному спілкуванні різними шляхами за допомогою різних несловесних і словесних комунікативних засобів [11].

У дослідженнях Н. Базими, комунікація в перекладі з латинської означає участь у будь-якій спільній справі, але, насамперед, у якомусь політичному зв'язку [2]. У слово закладався зміст спілкування, колективне життя, первісне поняття суспільства. Складаючи своє розуміння про суспільство, античні філософи вживали його, організовуючи досконалу «комуну» і застосовуючи як історичний зразок, що виник на новому місці, невелике поселення [2].

За твердженням Т. Скрипник, у сучасному світі у деяких дітей існують труднощі комунікативного розвитку [26].

Як зазначає В. Тарасун, комунікативний розвиток – спосіб отримання інформації про зовнішній світ, чинник формування особистості дитини, її успішна адаптація в суспільстві, нормальний психічний розвиток [28].

На думку Т. Скрипник, комунікативний розвиток – формування обізнаності у спілкуванні, зокрема, усвідомлення позиції на установку інших людей як учасників спілкування та взаємну діяльність, вибудовування діалогу відповідно до теми спілкування, вміння слухати, співпрацювати з однолітками, дорослими, колективно обговорювати проблеми та ухвалювати рішення, володіючи розмовними та нерозмовними способами спілкування вибудовувати вільну комунікацію [26].

Розвиток комунікації передбачає наявність єдиного комунікативного простору, учасниками якого є активні суб'єкти взаємного інформування. Активність суб'єктів комунікації передбачає не формальний «рух інформації», а про а обмін нею [26]. Саме тому важливо розвивати комунікацію з раннього дитинства, оскільки дошкільний період є сенситивним.

За твердженням Н. Базими, у період дошкільного дитинства комунікативний розвиток спрямований на:

- засвоєння норм і цінностей, які прийняті в суспільстві, що включають моральні та етичні цінності;

- становлення самостійності, на розвиток спілкування та взаємодії дитини з дорослими та однолітками;
- цілеспрямованість і саморегуляцію власних дій;
- на розвиток емоційного та соціального інтелекту;
- співпереживання;
- емоційну чуйність;
- сформованість до готовності до спільної діяльності з однолітками;
- формування позитивних установок до різних видів праці та творчості;
- формування шанобливого ставлення та почуття приналежності до власної сім'ї, до спільноти дорослих і дітей [1].

На етапі виходу дитини з дитячого садка, відповідно до цільових орієнтирів, які прописані у Базовому компоненті дошкільної освіти, дитина повинна:

- мати почуття власної гідності;
- вміти висловлювати свої думки та бажання;
- мати позитивне ставлення до світу, інших людей і самої себе;
- активно взаємодіяти з однолітками та дорослими;
- намагатися вирішувати конфлікти;
- уміти домовлятися, співпереживати невдачам і радіти успіхам інших людей, зважати на інтереси та почуття інших, активно виявляти свої почуття, зокрема почуття віри в себе [4].

На думку вчених [5; 19; 32], за сформованих комунікативних навичок дошкільник стає більш освіченим і легше адаптується в соціумі.

Початковий етап соціального життя людини припадає на дошкільне дитинство, який впливає на її подальшу соціалізацію. Саме тому в дошкільному дитинстві особлива увага приділяється проблемі соціального та комунікативного розвитку, його соціально-особистісним новоутворенням та основам людської культури [4].

Розвиток комунікативних навичок має пріоритетне підґрунтя забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти, є необхідною умовою для навчальної діяльності та важливим напрямом особистісного розвитку.

Як зазначає Д. Шульженко, діти з розвиненою комунікацією меншою мірою стикаються із соціальною самотністю; вони залучені до ігрової діяльності з однолітками і часто займають роль лідерів у своїй віковій групі [32].

При цьому, діти, які мають проблеми з комунікацією, мають обмежене коло соціальної взаємодії, стикаються з різними психологічними труднощами

Дослідниця Д. Шульженко зазначає такі ознаки поняття «комунікативного розвитку», як:

- встановлення взаємовідносин;
- спосіб організації діяльності;
- вироблення спільної стратегії взаємодії;
- обмін інформацією, почуттями, думками, емоціями, переживаннями;
- взаємозв'язок суб'єктів;
- сприйняття один одного;
- задоволення потреби в підтримці, солідарності, розумінні;
- взаємовплив;
- суб'єкт-суб'єктний процес передання і декодування інформації тощо [32].

Комунікативний розвиток є одним з основних аспектів розвитку для дітей дошкільного віку, тому що діти здобувають навичку розуміти себе, інших; розуміти свої почуття і почуття інших, навчаються знаходити конструктивне вирішення конфліктної ситуації, що веде за собою розвиток адекватних соціальних установок. Вікові періоди розвитку комунікації представлено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Етапи розвитку комунікативних навичок у дітей дошкільного віку

№	Віковий період дошкільника	Характеристика
1.	3 роки	У дітей починається формуватися потреба у спілкуванні з однолітками. Вони з зацікавленням спостерігають за діями інших дітей. Ігри набувають емоцій, а дорослі стають об'єктами їх інтересу. Діти проявляють ініціативу.

2.	4 роки	Діти все більше прагнуть спілкуватися з однолітками. У них з'являються перші почуття емпатії, емоційного зацікавлення. Дорослий виступає другом у спільній справі.
3.	5 років	Діти починають свідомо обирати партнерів для спілкування. Вони впевнено почувають себе у присутності знайомих дорослих, але можуть ніяковіти у присутності незнайомих. Вони можуть розпізнавати настрій дорослих за невербальними засобами спілкування.
4.	6-7 років	Комунікативна діяльність набирає обертів і у дитини з'являється здатність до рефлексії. Дитина вчиться аналізувати власні почуття, думки, а також інших людей. Комунікативні уміння починають розвиватися більш інтенсивно.

Отже, виходячи з вищезазначеного можемо стверджувати, що комунікативна компетентність ґрунтується на здобутих знаннях, вміннях та навичках дітей дошкільного віку. Завдяки комунікативній компетентності діти можуть передавати досвід, а це допомагає підтримувати соціальну значимість.

Поняття «комунікативна компетентність» є багатоаспектним і досліджується в різних галузях знань, зокрема в психології, педагогіці, соціології та лінгвістиці. Його сутність пов'язана із здатністю особистості ефективно спілкуватися в різних контекстах, забезпечуючи взаєморозуміння, побудову міжособистісних відносин і досягнення комунікативних цілей.

У психології: комунікативна компетентність трактується як здатність особистості вступати в ефективну взаємодію, розуміти емоційний стан співрозмовника, адекватно передавати власні думки, почуття та наміри. Зокрема, вона включає:

- володіння навичками міжособистісного спілкування;
- емоційну чутливість;

- здатність до емпатії [4; 8].

У педагогіці: акцент робиться на розвитку вмінь комунікації в навчальному середовищі. Комунікативна компетентність розглядається як:

- здатність до ефективного обміну інформацією між вчителем і учнем;
- вміння використовувати мовленнєві засоби у навчальному процесі;
- формування в учнів соціокультурних і мовленнєвих навичок [10; 15].

У лінгвістиці: поняття часто пов'язується з мовною компетенцією, тобто вмінням правильно будувати висловлювання в залежності від ситуації спілкування. Відомий американський лінгвіст Делл Хаймс запровадив термін «комунікативна компетенція», визначаючи його як здатність не лише формувати граматично правильні речення, а й використовувати їх відповідно до соціального контексту.

У дослідженнях І. Зимня окреслила складові компетентностей (рис.1.1).

Рис. 1.1. Складові компетентностей [5]

Дослідженням комунікативної компетентності приділяли увагу Г. Андрєєва та Ю. Жуков, які у власних дослідженнях визначали поняття «комунікативна компетентність» як здатність підтримувати комунікацію з співрозмовниками, привносити особистісний вклад в соціокультурний розвиток. За визначенням вчених [12; 15; 20; 23; 33] комунікативна компетентність має чітко окреслену структуру (табл. 1.1.)

Складники комунікативної компетентності:

Компетентність	Структура
Комунікативна	Засвоєння мовних норм відповідно до розділів: фонетичного, лексичного, граматичного тощо),
	Відтворення комунікації)
	Сформованість зв'язного мовлення (розвинене діалогічне та монологічне мовлення)
	Мовленнєві лексичні навички
	Фонетичні знання і мовленнєво-слухові навички
	Граматичні навички
	Соціальні навички

У дослідженнях А. Ручка виділяє структурні компоненти комунікативної компетентності:

- Когнітивний (знання мовних і соціокультурних норм, правил спілкування).
- Емоційний (здатність до емпатії, емоційного відгуку, розуміння невербальних сигналів).
- Поведінковий (вміння використовувати мовні і немовні засоби в конкретних комунікативних ситуаціях).
- Рефлексивний (усвідомлення власного стилю спілкування та вміння коригувати його).

Отже, комунікативна компетентність є багатогранною здатністю особистості ефективно взаємодіяти в різних соціальних контекстах, поєднуючи мовні знання, емоційну чутливість та соціокультурні навички. Вона включає когнітивні, емоційні, поведінкові та рефлексивні компоненти, що забезпечують адаптивність і ефективність спілкування. Розвиток комунікативної компетентності є ключовим завданням як освітнього процесу, так і особистісного та професійного зростання, сприяючи побудові взаєморозуміння та успішної інтеграції в суспільстві.

1.2. Особливості формування комунікативної компетентності в дітей з розладами аутистичного спектру

Комунікативна компетентність дітей старшого дошкільного віку відіграє важливу роль, адже сприяє можливості побудувати соціальні відносини з оточуючим світом. Порушення комунікативних навичок є системним і відбивається в усіх аспектах і на всіх рівнях розвитку дітей з розладами аутистичного спектру. Без комунікативних навичок діти з розладами аутистичного спектру відчувають тривогу, спостерігаються агресивні спалахи у неможливості побудувати комунікативні відносини із соціумом. Вивченням питань порушення комунікативних навичок в дітей означеної назології займалися багато видатних українських науковців, а саме: Н. Базима, Г. Зайченко, Т. Коломоєць, І. Островський, К. Островська, Т. Скрипник, В. Тарасун, М. Шеремет, Д. Шульженко тощо.

На думку дослідниці Н. Базими, для дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку під час формування соціально прийнятих норм характерне порушення комунікації, відсутність або стереотипність вербальної комунікації. Спостерігається, у більшості випадків:

- складність у регуляції поведінки;
- порушення в контролі та адекватності емоційних реакцій;
- хворобливість у прийнятті тактильних взаємодій [1; 2].

З точки зору М. Шеремет порушення комунікації у дітей з розладами аутистичного спектру відзначається на ранніх етапах розвитку. Незалежно від типу подальшого розвитку, первинні характерні особливості відзначаються вже у ранньому віці: в поведінці та реакціях дітей означеної назології. За подальшого аналізу комунікативної поведінки дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку можна говорити про порушення всіх складових спілкування: мотивації, засобів спілкування та про її необхідність [33].

З точки зору Т. Грітченко у дітей з розладами аутистичного спектру первинні експресивно-мімічні засоби спілкування нерозвинені, спотворені, діти не реагують емоційно на присутність матері. Крім того, порушений емоційний розвиток, відсутня поза, що антиципує, і комплекс пожвавлення. Перебуваючи

на руках у матері, дитина найчастіше відчуває почуття дискомфорту, не відбувається зараження посмішкою, не починає спілкування. В одних випадках дитина з РАС досягає стадії панічних станів, в інших - уникнення від контакту [8].

Діти, які нормально розвиваються, до трирічного віку дуже активно прагнуть до збагачення словникового запасу і до розширення соціального простору. Дітям з розладами аутистичного спектру чужий потяг до однолітків, вони не відчувають потреби в комунікації з іншими, у спільній діяльності та спілкуванні навіть із близьким оточенням, немає інтересу до пізнання навколишнього світу [28].

Як стверджує К. Діаковська, змалечку у дітей проявляється увага, інтерес до іншої людини [9].

Однак М. Кононова, Д. Єланська у наукових працях стверджують, що у дитини з розладами аутистичного спектру відзначаються особливості в комунікативному розвитку:

- контактує лише для реалізації власних вітальних потреб;
- проявляється порушення диференційованих емоційних реакцій;
- не виражає чутливості у ставленні з близькими;
- уникає запропонованої взаємодії;
- не є ініціатором у спілкуванні;
- дорослий не є основним мотивом для спілкування (в умовах нормального розвитку основний мотив спілкування - інша людина) [16].

У дослідженнях Д. Шулженко вказується, що у дітей з розладами аутистичного спектру відзначається відсутність емоцій на навколишню ситуацію, байдужість, холодність до близьких людей. При цьому, присутнє поживлення на сенсорні впливи – певні музичні композиції, гру світла, шурхіт. Крім того, спотворені пізнавальні особистісні та ділові мотиви. Дуже помітно стає при дослідженні засобів спілкування, як у ситуативно-діловій формах, так і в ситуативно-особистісній. Авторка зазначає, що дуже рано проявляються порушення зорового контакту, ритмічності, міміка не активна, відсутнє наслідування, присутня неприязнь до тактильних впливів. Це призводить до

несформованості та недорозвинення складніших форм комунікативної поведінки (пантоміміка, міміка), до порушення просторового стереотипу спілкування (дистанції, амплітуди та інтенсивності жестового супроводу) тощо [32].

На думку С. Грінспена, дітям з розладами аутистичного спектру характерне спотворення мовленнєвого розвитку. В одному випадку, порушення послідовності формування етапів мовленнєвого розвитку, а в інших випадках спостерігаються регресії. Регресії можуть виникнути на різних стадіях розвитку і в дитячому віці, на стадії розвитку вокалізації, під час появи перших слів і під час формування фразового мовлення. С. Грінспер, звертаючись до особливостей раннього розвитку дитини з розладами аутистичного спектру, відзначає особливість домовленнєвого розвитку. Може відмічатися формування ехолалії, штамового мовлення, відсутні дієслівні та описові структури, стереотипії, часто розвивається лише номінативний словник [18].

Як зазначає Н. Базима, для дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку характерні бідність мовлення, спотворення лексико-граматичної сторони мови. Деякі діти залишаються мучливими та мають перевагу у стереотипній грі. Гра не має розвитку, не трансформується, має маніпулятивний характер довгий час, впровадження в гру сприймає болісно, дитина самодостатня. З віком гра дедалі більше має стереотипний характер. Цей факт зумовлений своєрідністю клінічної картини, стереотипністю регуляторних механізмів проявів розладів аутистичного спектру [1; 2].

На думку вченої С. Шуляк, несформованість комунікативних умінь і навичок особливо актуальна в молодшому дошкільному віці, а саме, в тих сім'ях, де діти, які мають розлади аутистичного спектру, не відвідують заклади дошкільної освіти, перебуваючи на домашньому вихованні [33].

Дитина з розладами аутистичного спектру, яка дорослішає, схильна зберегти звичну модель контакту із середовищем. Дитина означеної нозології може перейняти деякі способи комунікації, які пропонуються батьками або педагогом, залежно від рівня розвитку вищих функцій мозку (когнітивних здібностей) [32].

Вчені К. Потапенко, Т. Гужанова зазначають, що інтереси однолітків дошкільного віку дитиною з розладами аутистичного спектру не поділяються. Інтереси своєрідні, зосереджені в царині неігрових форм, спотворені. Розвиток емоційної сфери ускладнений. Відбувається розвиток спотвореної емоційної сфери, на основі базової втрати самоконтролю. Для дітей означеної нозології характерні порушення розуміння людських емоцій і почуттів, власні емоційні реакції мінімальні, тобто емоційні реакції спотворені [21].

У наукових працях Д. Шульженко вказує, що розвиток емоційної сфери відбувається протягом тривалого періоду. Соціальні норми приймаються пізніше, повною мірою адекватні емоційні реакції не формуються. Відсутня довільна увага, емоційний обмін [32].

У дітей з розладами аутистичного спектру когнітивний розвиток спостерігається від легкого недорозвинення до більш серйозного спотворення. Виникають складнощі в мовленнєвому розвитку:

- інтерпретація вчинків ускладнена;
- емоційний обмін порушений, що призводить до нерозуміння ситуацій.
- порушений сенсомоторний розвиток, виникають складнощі у виконанні довільних і точних дій під контролем зору, використанні експресивних жестів, у разі збереження жестів, спрямованих на управління поведінкою іншої людини (візьми, сідай) [20].

При розладах аутистичного спектра спілкування не є джерелом розвитку для дитини. Спостерігається порушення мотивації. Інша людина не стає мотивом для взаємодії. Соціальними та когнітивними формами поведінки у дітей з означеної нозології внутрішня мотивація не регулюється. Задоволення власних потреб у дітей з розладами аутистичного спектру є провідним видом діяльності. [13; 18].

З точки зору Т. Скрипник, у матері спостерігається порушення інтуїтивної батьківської поведінки. Спілкування не стає базою для реалізації материнських потреб, заважає розвитку материнських функцій, не зумовлює запуск найважливіших механізмів, ускладнює перехід на більш зрілі етапи та форми взаємодії, зберігаються протягом тривалого часу патологічні установки. У дітей

з розладами аутистичного спектру з віком не відбувається ускладнення комунікативної поведінки, зберігається стереотипія, яка забезпечує для дитини стан стабільності. Порушення розвитку дитини з розладами аутичного спектру має системний характер, у результаті у дитини у свідомості не відбувається формування цілісної картини світу. У порушенні когнітивного розвитку дітей з розладами аутистичного спектру, відзначається системний характер, у результаті формування цілісної картини світу не відбувається у свідомості дитини. Це призводить до перешкоди сприйняття та переймання суспільного та соціального досвіду. Особливості сприйняття, пам'яті та мислення перешкоджають формуванню гармонійної комунікативної поведінки дітей означеної нозології [14; 26].

Таким чином, вивчаючи особливості комунікативного розвитку в дітей з розладами аутистичного спектру, зазначимо, що в них порушений емоційний обмін, характерна бідність мовлення, спотворена лексико-граматична сторона мовлення, а спілкування не є джерелом розвитку, людина не викликає в дитини означеної нозології інтересу (лише для задоволення власних потреб).

1.3. Специфіка організації ігрової діяльності у дітей з розладами аутистичного спектру

На сьогодні важливим питанням є розробка ефективних програм і методик для корекційно-розвиткової роботи з дітьми, що мають розлади аутистичного спектру. Т. Скрипник розроблено комплексну програму розвитку дітей дошкільного віку «Розквіт»

Гра є провідним видом діяльності в дошкільному дитинстві. За твердженням Т. Скрипник, вона є ефективним засобом формування розвитку особистості дітей з розладами аутистичного спектру, її вольових, комунікативних якостей [32].

У дослідженнях Г. Зайченко описано етапи розвитку ігрової діяльності (рис. 1.2.)

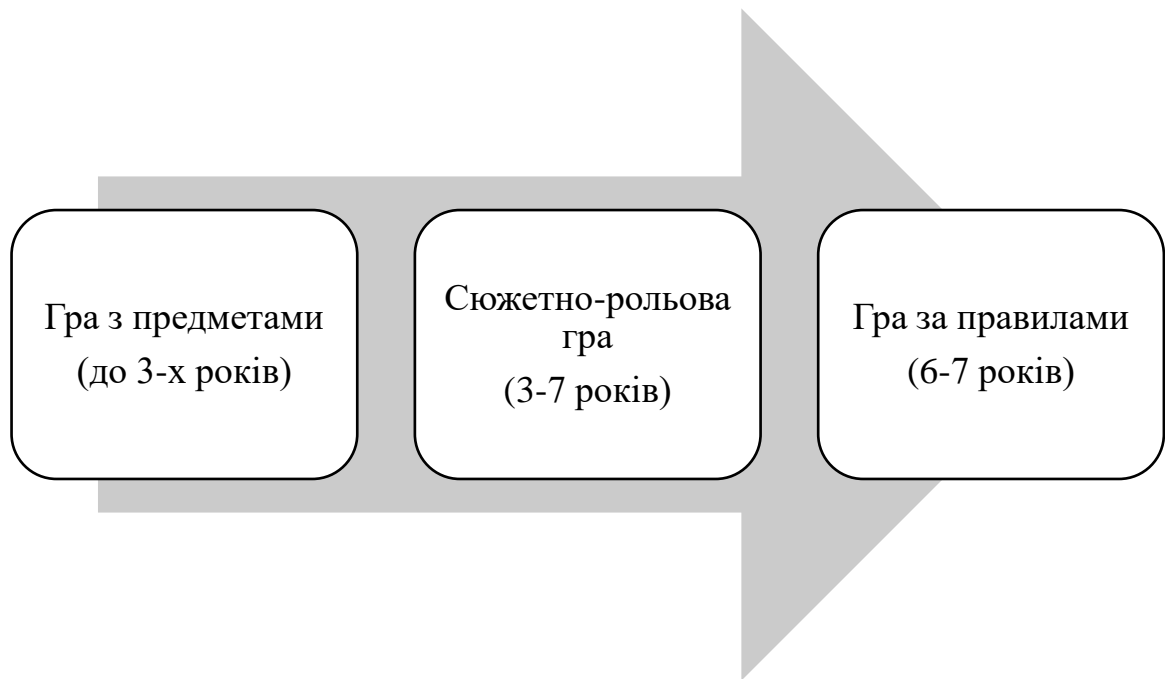

Рис. 1.2. Етапи ігрової діяльності у дошкільному віці [12]

За нормального розвитку дитина проходить усі ці етапи. Дошкільний заклад створює всі умови для нормального розвитку ігрової діяльності. Як правило, розвиток ігрової діяльності відбувається без спеціального втручання з боку дорослих. Особистість не розвинеться і не сформується без ігрової діяльності. Розвиток ігрової діяльності закладено в освітню програму Базового компоненту дошкільної освіти, а саме: ігри в групах, театралізація, ігри на вулиці тощо [32].

На жаль, у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку, як зазначає В. Хотинська, ігрова діяльність не розвивається, залишається на рівні маніпуляції з предметами, присутні «сенсорні» маніпуляції. Для дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку мають бути створені спеціальні педагогічні умови для розвитку ігрової діяльності, саме тому особливу роль відводять логопеду, вихователю в дошкільному закладі освіти [31].

На першому етапі, як стверджує Н. Базима, з дитиною, що має розлади аутистичного спектру старшого дошкільного віку, необхідно встановити контакт, «заразити» позитивними емоціями, створити сприятливу психологічну обстановку між дитиною та педагогом. Метод спостереження є

найефективнішим для виявлення інтересів і мотивації дитини означеної нозології. Логопед визначає можливість залучення дитини з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку до спільної діяльності. Встановлення контакту має бути невимушеним, не рекомендується тиснути на дитину, уникати тривалого погляду. Перші спроби контакту дорослого з дитиною проходять у спокійній обстановці. При цьому необхідно стежити за психічним станом дитини, дорослий ризикує втратити контакт, як тактильний, так і зоровий, якщо в дитини виникне тривожність [1; 2].

На думку А. Юнусової, Є. Бессонової існують деякі ключові аспекти, які необхідні для привернення уваги дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку:

- не говорити голосно;
- не робити різких рухів;
- не дивитися пильно дитині в очі;
- не звертатися до дитини прямо, якщо дитина відчуває дискомфорт;
- не треба бути занадто нав'язливим [34].

Після того, як дитина з розладами аутистичного спектру зацікавилася в контакті з дорослим, з'являється можливість спілкування через колективну гру або малювання. Основне в грі – долучити дитину з розладами аутистичного спектру в сюжетну лінію, де вона діє, радіє, переживає події.

Ігри з дітьми, які мають розлади аутистичного спектру старшого дошкільного віку, ґрунтуються на базі сенсорних ігор. Грі необхідно надавати смисловий контекст. Якщо дитина починає розгойдуватися, дорослий починає, обійнявши дитину, розгойдуватися разом із нею, коментуючи та фантазуючи: «Ми – квіточки, які колише вітер, човники на хвилях». Спочатку пропонуються ситуації стабільні, які не вимагають від дитини великої активності. Для позитивного контакту дитини з розладами аутистичного спектру Н. Базима визначає такі ігри як: «Дожени мене», «Ку-ку», прослуховування пісеньок, звуконаслідування тварин [1; 2].

Другий етап. Формування початкових комунікативних навичок, встановлення зорового контакту.

Спочатку корекційна робота з розвитку комунікативних навичок у дітей дошкільного віку, які мають розлади аутистичного спектру, ведеться у вигляді ігротерапії: маніпуляції з іграшками зі світлом, звуком, кольором. Необхідно викликати інтерес дитини та закріпити фіксацію погляду на об'єкт, що викликає в дитини найбільший інтерес [35].

Коли дитина торкнеться поглядом предмета, що її цікавить, то цей предмет логопед даватиме дитині. Згодом фіксація погляду на запропоновані предмети зростатиме, і дитина помічатиме не тільки іграшку, а й логопеда, який пропонує іграшку. Відбувається відпрацювання вказівних жестів «так» і «ні». У повсякденному житті та на занятті спеціально створені ситуації дають змогу засвоїти ці вміння і навички [35].

Потім додаються танці з мовленнєвими ритмічними супроводами, що викликають позитивні емоції в дітей означеної нозології. Використовуються сенсорні ігри, які активізують нові відчуття (зорові, слухові, тактильно-рухові, смакові), які створюють емоційно позитивний настрій. Як вже зазначали вище, що одна з особливостей дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку – маніпуляції з предметами без урахування їх функціонального призначення. Мотивом до комунікативної взаємодії є привабливі сенсорні властивості предметів, що сприяють активізації тактильних відчуттів [12].

У дослідженнях Т. Коломоєць, необхідно враховувати ті сенсорні якості предметів, які приємні дитині, для проведення з нею сенсорних ігор, що дають нові ресурси розвитку дитини. Адже у дітей означеної нозології спостерігається стереотипність гри, яка характеризується повторюваністю, незмінністю, тривалістю, відсутністю сюжету [15].

Як зазначає В. Самойлова, можна використовувати її позитивні сторони (комфортна ситуація для дитини, можливість повернути її до врівноваженого стану), і тоді вона стане основою побудови взаємодії [29].

Сенсорні ігри дають змогу дітям з розладами аутистичного спектру переживати приємні емоції, отримувати нову сенсорну інформацію, контактувати з дорослим. Прикладами таких ігор можуть бути: ігри з водою («Переливання», «Купання ляльок», «Запуск корабликів», «Миття посуду»), ігри

з фарбами та водою, змішування фарб, ігри з мильними бульбашками (бульбашки можуть бути і снігом, все залежить від ігрової ситуації). Логопед повинен вносити в гру новий сенс і нові елементи, яка вже сформувалася у дітей означеної нозології. Пізніше можна додавати нові сенсорні моменти, які вже осмислені і приймаються дитиною, що розширює її ігрову активність та взаємодію з дорослими та однолітками [27].

Кінцевою метою цього етапу є стимуляція власної психічної активності дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку, спрямування цієї активності на комунікативну взаємодію з іншими дітьми та дорослими, а також на розвиток ігрових здібностей дітей означеної нозології [12].

Третій етап, з точки зору В. Хотинської, спрямований на формування активної комунікативної взаємодії з дорослими. У процесі корекційно-розвиткової роботи засобами ігрової діяльності вирішуються завдання:

- викликаються нові активні форми переживань;
- виховуються почуття по відношенню до дорослого, однолітків, самого себе;
- розвивається самооцінка, самосвідомість;
- збагачуються нові форми ігрової та неігрової діяльності [31].

Як зазначає Т. Скрипник важливо вносити в життя дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку емоційний смисл в процесі ігрової діяльності, що вони роблять і відчують, важлива робота команди фахівців для розвитку особистості, для розуміння того, що відбувається навколо, усвідомлення мовлення оточуючих. Це досягається смисловим коментарем, який супроводжує дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку протягом усього дня, будучи основним елементом будь-якої діяльності [26].

Вчена Д. Шульженко у наукових працях вказує, що емоційно-смисловий коментар допомагає зацікавити дітей означеної нозології, сфокусувати їхню увагу на чомусь, щоб досягти осмислення того, що відбувається, розуміння сказаного. Цей коментар має бути пов'язаний з повсякденним досвідом дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку, закріплювати

приємні відчуття і згладжувати неприємні, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Необхідно коментувати почуття як самих дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку, так і оточуючих, казкових персонажів. Обговорюючи окремі епізоди, логопед навчає дитину смислового зв'язку між сюжетами, допомагає дитині встановити логічні зв'язки між подіями, стосунки між людьми. Таким чином, відбувається процес розуміння мовлення, встановлюється зв'язок між подіями. Крім того, авторка зазначає, що дитину легше зосередити на розповіді про неї саму [32].

Для розвитку розуміння мовлення сприяє сюжетне малювання. Під сюжетним малюванням, на думку А. Турубарової, розуміють те, що дорослий докладно, не кваплячись, розповідає історію про саму дитину і водночас промальовує цю ситуацію, залучаючи її домальовувати, розфарбовувати ситуацію за бажанням дитини. Головна мета, щоб дитина зосередила увагу на розвитку подій, щоб слухала і змогла зрозуміти сенс розповіді [29].

Для формування розуміння мовленнєвих інструкцій корисно проводити ігри з крупами: «Пересипаємо крупу», «Ховаємо руки», «Знайди в крупі іграшку». Також, зазначає А. Турубарова, корисні ігри з пластичним матеріалом: пластиліном, глиною, тістом. При цьому можна навчити дітей з розладами аутистичного спектру розминати, відщипувати, розкачувати ковбаски, різати на шматочки, що сприяє розвитку дрібної моторики. Якщо дитина приймає сюжетне малювання і проявляє інтерес до сюжетів або казок, можна зліпити героїв і обіграти [46].

Наступним важливим етапом буде перехід дитини від індивідуальних занять до групових, спочатку, залучаючи іншу дитину до заняття, і вже потім до групи.

Отже, особливостями організації ігрової діяльності дитини, яка має розлад аутистичного спектра, є: встановлення невимушеного контакту, створення педагогічних умов для формування початкових комунікативних навичок, активної взаємодії з дорослими, встановлення зорового контакту, використання сенсорних ігор.

Висновок до розділу 1.

1) Поняття «комунікативна компетентність» у психолого-педагогічній літературі розглядається як здатність до ефективного спілкування в різних соціальних контекстах. Воно охоплює когнітивний, емоційний, поведінковий та рефлексивний компоненти, які забезпечують розуміння, передачу інформації та адаптацію до умов комунікації. Комунікативна компетентність є важливою складовою особистісного розвитку і тісно пов'язана із соціалізацією дітей дошкільного віку.

2) Формування комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру має специфічні особливості, зумовлені особливостями їх розвитку. Діти з розладами аутистичного спектру часто мають труднощі у сприйнятті невербальних сигналів, емоційної взаємодії та встановленні соціальних зв'язків. У корекційно-розвитковій роботі із дітьми означеної нозології важливо використовувати індивідуальний підхід, адаптовані методи навчання та спрямовувати зусилля на подолання бар'єрів у комунікації.

3) Організація ігрової діяльності у дітей з розладами аутистичного спектру є ефективним інструментом розвитку комунікативних навичок. Гра дозволяє створювати безпечне середовище для взаємодії, стимулює соціальну активність, сприяє розвитку емоційного інтелекту і навичок спільної діяльності. Для досягнення успіху важливо враховувати індивідуальні потреби дітей з розладами аутистичного спектру, забезпечувати структурованість гри та включати елементи, які підтримують мотивацію та інтерес.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Методика визначення рівнів сформованості комунікативної компетентності в дітей з розладами аутистичного спектру

Діагностика комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку базується на роботах відомих дослідників та практиків, які вивчали розвиток мовлення, соціальної взаємодії та комунікації в дітей із порушеннями розвитку, а саме дітей з розладами аутистичного спектру. Серед таких авторів можна виділити:

- ✓ С. Грінспен – автор моделі DIR/Floortime, що орієнтована на розвиток емоційного зв'язку та комунікації.
- ✓ К. Прізант, Б. Ветербі, Е. Рогерс – дослідники в галузі соціальної комунікації та розробники методик для дітей із розладами аутистичного спектру.
- ✓ Е. Шоплер – автор методики ТЕАССН, яка враховує індивідуальні особливості комунікації дітей із розладами аутистичного спектру.
- ✓ С. Барон-Коен – дослідник теорії мислення і комунікації у дітей із аутизмом.
- ✓ Р. Лорна Вінн – авторка методик оцінювання та навчання комунікативних навичок у дітей із розладами аутистичного спектру.
- ✓ Т. Шевченко, Н. Микитенко – українські вчені, які досліджують розвиток комунікативної компетентності дітей із розладами аутистичного спектру [13; 17; 18].

Для визначення рівнів розвитку комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку було проведено констатувальний експеримент, який відбувався у березні-квітні 2024 року.

Експериментальне дослідження проводилося на базі Комунального закладу освіти «Криворізька спеціальна школа «Перлина» ДОР» із дошкільним відділенням. В діагностиці рівнів комунікативної компетентності приймало участь 7 дітей означеної нозології (3 дівчат та 4 хлопчика).

Метою констатувального етапу дослідження стало виявлення рівнів розвитку комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

Констатувальний експеримент проводився в декілька етапів:

- 1) Перший етап – спостереження за комунікативною активністю дітей з розладами аутистичного спектру у дитячому колективі та дорослими
- 2) Другий етап – проведення діагностичної методики на виявлення рівнів розвитку комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

Діагностичні завдання було підбрано та адаптовано згідно методики Х. Ткач «Обстеження мовленнєвого розвитку дітей з аутизмом і тяжкими порушеннями мовлення» [13; 17; 18].

Основними критеріями оцінювання комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру було обрано:

- оцінка невербальної комунікації;
- оцінка вербальної комунікації.

Етап 1: Оцінка невербальної комунікації

Мета: вивчити здатність дитини до невербального спілкування, включаючи використання жестів, міміки та емоцій.

Інструменти: спостереження у природніх умовах. Спостерігається, як дитина з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку взаємодіє з однолітками, дорослими, іграшками або іншими об'єктами.

Оцінюється: контакт очей, міміка, використання жестів (наприклад, вказівного), реакція на емоції оточуючих.

Завдання на сприйняття емоцій.

Обладнання: набір картинок з обличчями, що виражають різні емоції (радість, сум, злість, здивування).

Питання до дитини з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку: «Що це за емоція?», «Як ти гадаєш, чому ця людина сумує?»

Завдання на імітацію.

Логопед виконує прості дії (наприклад, махає рукою, киває головою) і просить дитину повторити.

Критерії оцінки:

Чи використовує дитина жестове спілкування?

Чи адекватно реагує на емоції інших людей?

Чи здатна наслідувати невербальні дії?

Низький рівень: контакт очей мінімальний або відсутній, дитина уникає зорового контакту. Міміка майже не виражена, емоції виглядають неузгодженими з контекстом. Жести не використовуються або є стереотипні рухи, що не мають комунікативної функції. Реакція на емоції оточуючих: дитина з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку не розпізнає та не реагує на емоційний стан інших. Наслідування невербальних дій: дитина не повторює навіть прості рухи (наприклад, махання рукою).

Середній рівень: контакт очей: присутній епізодично, але дитина не ініціює його. Міміка: спрощена, часто не відповідає ситуації. Жести використовуються обмежено, наприклад, вказівний жест для задоволення власних потреб. Дитина може розпізнавати базові емоції (радість, злість), але не всі. Наслідування невербальних дій: виконується з явною затримкою або лише на запит дорослого.

Високий рівень: контакт очей стабільний, дитина активно шукає зоровий контакт. Міміка природна, відповідає емоціям і контексту. Жести використовуються для різноманітних цілей, включаючи привернення уваги або вираження прохання. Дитина адекватно реагує на емоційний стан інших (наприклад, співчуває, радіє разом). Наслідування невербальних дій виконується легко і в ігрових умовах.

Етап 2: Оцінка вербальної комунікації

Мета: визначити рівень розвитку мовлення як основного інструменту комунікації.

Інструменти: діалогічна взаємодія.

Завдання: дати відповідь на запитання з простих теми: «Як тебе звати?», «Що ти любиш їсти?».

Спонування до розширення відповіді: «Чому тобі це подобається?».

Оцінка здатності підтримувати розмову.

Завдання: розкажи історію.

Методика проведення: дитині з розладами аутистичного спектру показуються картинки, що розповідають сюжет.

Завдання: розказати історію за цими картинками (з підтримкою логопеда, якщо необхідно).

Завдання на розуміння вербальних інструкцій.

Методика проведення: дітям з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку дається серія простих і складніших інструкцій: «Візьми м'яч і поклади його на стіл», «Принеси книжку і віддай її мені».

Критерії оцінки:

Чи відповідає дитина на запитання та ініціює розмову?

Чи будує граматично правильні речення?

Чи розуміє та виконує інструкції?

Низький рівень: мовлення у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку відсутнє або складається з окремих слів, які часто використовуються не за призначенням. Дитина не ініціює розмови, виконує лише найпростіші інструкції, часто з повтореннями та підказками. Підтримка діалогу: повністю відсутня або обмежується повторенням почутого (ехолалія).
Формування висловлювань: граматично некоректні або хаотичні.

Середній рівень: мовлення дітей з розладами аутистичного спектру складається з коротких фраз, здебільшого пов'язаних із потребами (наприклад, «дай м'яч»). Дитина звертається до інших переважно з проханням або для привернення уваги. Розуміє прості інструкції, але складніші викликають труднощі. Відповідає на прості запитання, але самостійно не розвиває тему. Притаманне спрощення речень, часто з граматичними помилками.

Високий рівень: мовлення дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку розвинене відповідно до вікових норм, із невеликими

особливостями (наприклад, монотонність, вузькі інтереси). Дитина активно звертається до оточуючих із запитаннями, пропозиціями. Діти виконують складні вербальні інструкції, здатні зрозуміти підтекст. Беруть участь у бесіді, задають уточнюючі запитання. Діти висловлюють думки логічно та граматично правильно.

Система оцінювання:

Кількісна шкала:

1–2 бали: низький рівень

3–4 бали: середній рівень

5 балів: високий рівень

Критерії визначення невербальної та вербальної комунікації представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Критерії комунікативної компетентності старших дошкільників з

РАС:

№	Комунікативна компетентність	Критерії оцінки
1.	Невербальна комунікація	<p>Чи використовує дитина жестове спілкування?</p> <p>Чи адекватно реагує на емоції інших людей?</p> <p>Чи здатна наслідувати невербальні дії?</p>
2.	Вербальна комунікація	<p>Чи відповідає дитина на запитання та ініціює розмову?</p> <p>Чи будує граматично правильні речення?</p> <p>Чи розуміє та виконує інструкції?</p>

Визначені критерії та діагностичні завдання дозволяють сформувати узагальнені рівні визначення комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку:

Низький рівень: контакт очей мінімальний або відсутній, дитина уникає зорового контакту. Міміка майже не виражена, емоції виглядають неузгодженими з контекстом. Жести не використовуються або є стереотипні рухи, що не мають комунікативної функції. Реакція на емоції оточуючих: дитина з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку не розпізнає та не реагує на емоційний стан інших. Наслідування невербальних дій: дитина не повторює навіть прості рухи (наприклад, махання рукою). Мовлення у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку відсутнє або складається з окремих слів, які часто використовуються не за призначенням. Дитина не ініціює розмови, виконує лише найпростіші інструкції, часто з повтореннями та підказками. Підтримка діалогу: повністю відсутня або обмежується повторенням почутого (ехолалія). Формування висловлювань: граматично некоректні або хаотичні.

Середній рівень: контакт очей: присутній епізодично, але дитина не ініціює його. Міміка: спрощена, часто не відповідає ситуації. Жести використовуються обмежено, наприклад, вказівний жест для задоволення власних потреб. Дитина може розпізнавати базові емоції (радість, злість), але не всі. Наслідування невербальних дій: виконується з явною затримкою або лише на запит дорослого. Мовлення дітей з розладами аутистичного спектру складається з коротких фраз, здебільшого пов'язаних із потребами (наприклад, «дай м'яч»). Дитина звертається до інших переважно з проханням або для привернення уваги. Розуміє прості інструкції, але складніші викликають труднощі. Відповідає на прості запитання, але самостійно не розвиває тему. Притаманне спрощення речень, часто з граматичними помилками.

Високий рівень: контакт очей стабільний, дитина активно шукає зоровий контакт. Міміка природна, відповідає емоціям і контексту. Жести використовуються для різноманітних цілей, включаючи привернення уваги або вираження прохання. Дитина адекватно реагує на емоційний стан інших (наприклад, співчуває, радіє разом). Наслідування невербальних дій виконується легко і в ігрових умовах. мовлення дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку розвинене відповідно до вікових норм, із невеликими

особливостями (наприклад, монотонність, вузькі інтереси). Дитина активно звертається до оточуючих із запитаннями, пропозиціями. Діти виконують складні вербальні інструкції, здатні зрозуміти підтекст. Беруть участь у бесіді, задають уточнюючі запитання. Діти висловлюють думки логічно та граматично правильно.

Таким чином, розроблені критерії, діагностичні завдання та рівні розвитку комунікативної компетентності відповідають меті констатувального етапу дослідження.

2.2. Аналіз результатів експериментального дослідження

Діагностичний інструментарій дозволив визначити рівні розвитку комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку. При обстеженні невербальної комунікації у виконанні завдання «Здатність до сприйняття емоцій» високий рівень показало – 14,3 %, середній рівень – 28,6 %, а низький рівень – 57,1 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку. Під час виконання завдання «Здатність імітації» високий рівень показало – 28,6 %, середній рівень – 14,3 %, а низький рівень – 57,1 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

У обстеженні вербальної комунікації у виконанні завдання «Здатність відповідати на запитання» високий рівень показало – 14,3 %, середній рівень – 14,3 %, а низький рівень – 71,4 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку. Під час виконання завдання «Здатність розповісти історію» високий рівень показало – 0 %, середній рівень – 14,3 %, а низький рівень – 85,7 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку. Обстеження у виконанні завдання «Здатність до розуміння вербальних інструкцій» високий рівень показало – 14,3 % %, середній рівень – 28,6 %, а низький рівень – 57,1 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку. Узагальнені результати рівнів розвитку комунікативної компетентності дітей з РАС представлено у таблиці 2.1.

Рівні розвитку комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку, у %:

Критерій	Завдання	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Невербальна комунікація	Здатність до сприйняття емоцій	14,3	28,6	57,1
	Здатність імітації	28,6	14,3	57,1
Вербальна комунікація	Здатність відповідати на запитання	14,3 %	14,3	71,4
	Здатність розповісти історію	-	14,3	85,7
	Здатність до розуміння вербальних інструкцій	14,3	28,6	57,1
Узагальнені рівні:		14,3	20	65,7

Наприклад, Марія (5,5 років) у дослідженні невербальної комунікації продемонструвала епізодичний контакт очей на запит дорослого. Міміка спрощена, дитина слабо корелює з емоційним станом. Жести використовує лише для прохання («дай», «хочу»). Впізнає базові емоції (радість, гнів), але складніші не диференціює. Повторює прості рухи з затримкою. Мовлення Марійки складається з коротких фраз («я їсти», «дай машинку»), але дитина ініціює комунікацію для задоволення базових потреб. Виконує прості, а складні інструкції викликають труднощі. Відповідає односкладово, сама розмову не розвиває. У висловлюванні має граматичні помилки та спрощене мовлення.

А у Олексія 6-ти років з розладами аутистичного спектру контакт очей мінімальний, переважно уникає прямого погляду. Міміка слабо виражена, часто не відповідає ситуації. Жести практично відсутні, спостерігаються повторювані рухи (махання руками, стереотипії). Хлопчик не розпізнає емоції дорослих або однолітків, не виконує навіть прості імітаційні дії. Мовлення: відсутнє, використовує окремі звуки або слова без зв'язку з ситуацією, спілкування не

починає. Виконує найпростіші дії після багаторазових підказок. У дитини наявна ехолоалія, змісту не формує, бо немає зв'язного мовлення.

У обстеженні Андрія (5-ти років) з розладами аутистичного спектру визначено, що хлопчик не ініціює взаємодію, але відповідає короткочасним зоровим контактом. Міміка майже відсутня, у ситуаціях радості чи гніву залишає вираз обличчя незмінним. Не використовує жести, але має стереотипні рухи (крутіння пальцями). Реакція на емоції: неадекватна, дитина не реагує на сльози або сміх інших. Наслідування дій: виконує рухи лише після багаторазових показів. Мовлення: розвинуте на рівні окремих слів («м'яч», «їсти»), використовується вибірково. Ініціатива практично відсутня, виконує лише найпростіші інструкції за умов повтору. Підтримка діалогу: повністю відсутня. Висловлювання у мовленні несформовані та хаотичні.

Результати узагальнених рівнів розвитку комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку представлено у рис 2.1.

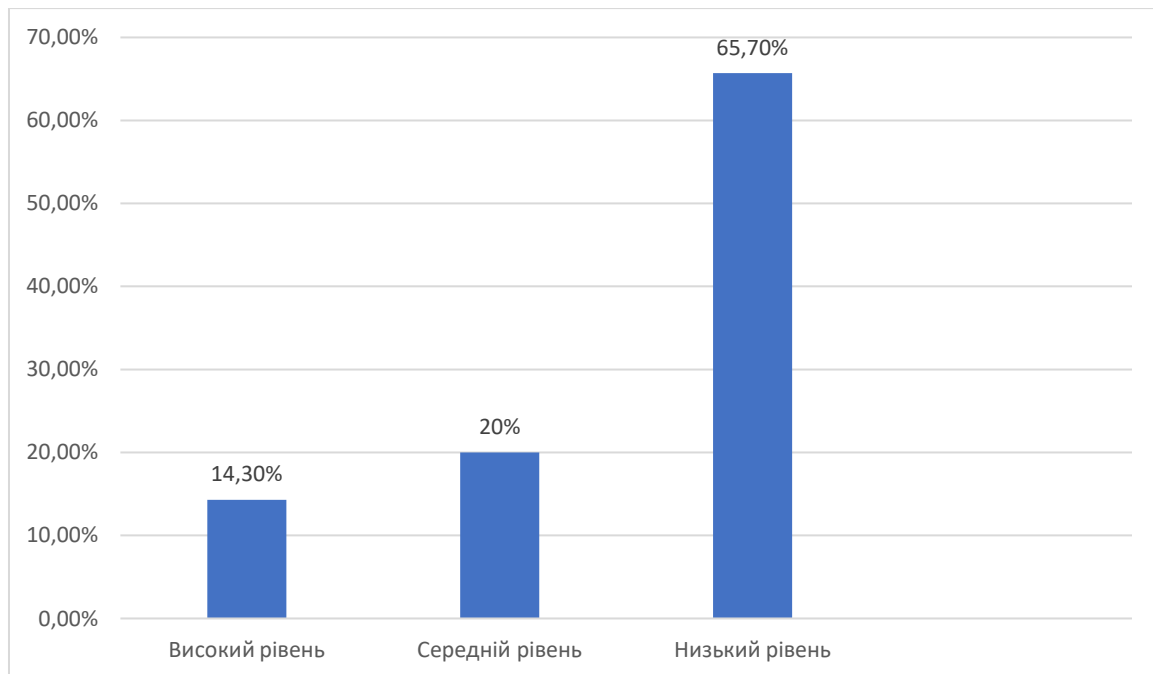

Рис.2.1. Узагальнені рівні розвитку комунікативної компетентності дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку

Отже, результати констатувального етапу дослідження показали низький рівень розвитку комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

2.3. Ефективність застосування ігрової діяльності в процесі формування комунікативної компетентності в дітей з розладами аутистичного спектру

Формувальний етап експериментального дослідження тривав з вересня до листопада 2024 року. У формувальному експерименті приймало участь 7 дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

Мета формувального експерименту – сформувати та підвищити рівні комунікативної компетентності у дітей означеної нозології.

Формувальний експеримент відбувався в декілька етапів:

1. Встановлення емоційного контакту (Додаток А).
2. Проведення корекційно-розвиткових логопедичних занять (Додаток Б).

Методика Н. Базими базується на використанні спеціально організованих ігор та вправ, спрямованих на налагодження емоційного контакту, розвиток соціальної взаємодії та стимулювання комунікації [1; 2]. У формувальному експерименті було застосовано ігрові вправи для налагодження контакту та визначення індивідуальних особливостей дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.3

Вправи на встановлення емоційного контакту (за Н. Базимою):

Вправа	Мета	Методика виконання
«Дзеркало»	Розвинути здатність дитини наслідувати дії дорослого, встановити емоційний контакт через імітацію.	Логопед сідає навпроти дитини на рівні очей. Виконує прості рухи (посміхається, махає рукою, плескає в долоні) і пропонує дитині повторити. Поступово включає рухи, пов'язані з емоційними станами (показ радості, здивування, смутку). Заохочує дитину

		<p>пропонувати власні рухи, які повторює дорослий. Вправа починається з найпростіших дій, щоб дитина відчула себе впевнено. Успішне наслідування супроводжується вербальним підкріпленням («Молодець! У тебе чудово виходить!»).</p>
«Повітряна кулька»	<p>Стимулювати візуальний контакт, залучити дитину до спільної взаємодії</p>	<p>Логопед показує дитині повітряну кульку і пропонує «надути її разом». Роблять вигляд, ніби дмухають у кульку, промовляючи звук «у-у-у» або «ф-ф-ф». Кулька поступово наповнюється повітрям. Після цього логопед випускає повітря, додаючи емоційний компонент (сміється або показує здивування). Дитина запрошується до взаємодії (наприклад, натискати на кульку, щоб «випустити повітря»).</p>
«Дай мені руку»	<p>Встановити довірливі відносини через тактильну взаємодію.</p>	<p>Логопед простягає руку і просить дитину взяти її («Дай мені руку, будемо вітатися»). Використовуються елементи гри: рукостискання, «веселий привіт» (рука махає як хвостик). Пропонується похитати руками в різних напрямках разом, проговорюючи прості слова («Дружно, весело!»).</p>

<p>«Вгадай емоцію»</p>	<p>Розвинути здатність розпізнавати та демонструвати базові емоції.</p>	<p>Логопед показує картки або фотографії з обличчями із різними емоціями (радість, гнів, здивування, сум). Просить дитину назвати емоцію або показати, як виглядає обличчя, коли людина радіє, сумує тощо. Після цього логопед і дитина міняються ролями: логопед вгадує емоції, які демонструє дитина.</p>
<p>«Привіт! Пока!»</p>	<p>Розвиток емоційного спілкування, налагодження контакту, розвиток навичок наслідування, розвиток мовленнєвої активності з допомогою використання слів «Привіт!» та «Пока!», прищеплення правил соціальних норм поведінки, виховання ввічливості, бажання спілкуватися з оточуючими людьми.</p>	<p>Логопед підходить до дитини з розладами аутистичного спектру, махає рукою, вітаючись, зі словами: «Давай привітаємось! Помахай ручкою! Привіт!». При прощанні педагог махає рукою зі словами: «Давай попрощаємось! Помахай ручкою! Пока!».</p> <p>Даний ритуал повторюється регулярно на початку і в кінці заняття. Буде корисним повторювати дану гру у випадках, коли на занятті використовується казковий герой, який «просить допомоги» чи «приносить завдання» і т.ін. Також рекомендується прощатись з мамою або родичем, який приводить дитину на заняття, на початку заняття і вітатись в кінці.</p>

Для дотримання мети формувального етапу експериментального дослідження було розроблено комплекс логопедичних занять із використанням засобів ігрової діяльності, а саме сюжетно-рольової гри.

Корекційно-розвиткові логопедичні заняття проводилися два рази на тиждень як індивідуально, так і в групах. Тривалість проведення занять з дітьми з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку складала 35-45 хвилин.

В процесі планування і проведення логопедичних занять було дотримано загальні принципи:

- ✓ Емоційна підтримка (логопед створював доброзичливу атмосферу).
- ✓ Індивідуальний підхід (враховувалися можливості кожної дитини з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку).
- ✓ Стимулювання ініціативи (навчання через гру дозволяло дітям з РАС активно включатися в корекційний процес).
- ✓ Послідовності (заняття починалися з простих завдань, поступово ускладнюючись).

Мета комплексу логопедичних занять – розвиток комунікативної компетентності у дітей із РАС через сюжетно-рольові ігри, які стимулюють мовлення, взаємодію з іншими, і розвиток емоційно-вольової та соціальної сфери (Додаток Б). Наведемо приклади логопедичних занять із застосуванням сюжетно-рольової гри на формування комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

В процесі проведення логопедичних занять із застосуванням сюжетно-рольових ігор дотримувалися послідовної взаємодії (рис.2.2.).

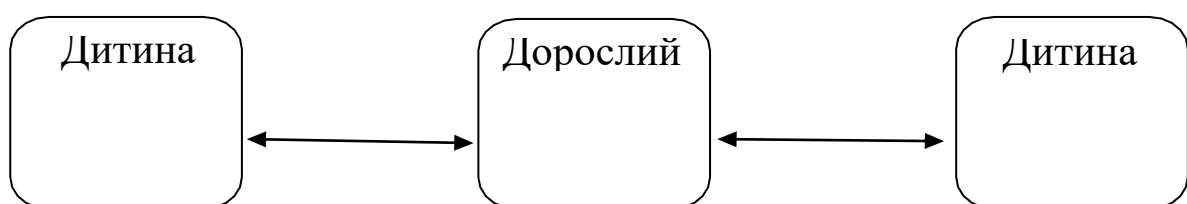

Рис.2.2. Схема послідовної взаємодії з дітьми із розладами аутистичного спектру в ігровій діяльності

Заняття 1. Гра «У гостях у ляльки Маші»

Мета: розвивати вміння ініціювати комунікацію, висловлювати прохання, взаємодіяти через ігрові дії.

Матеріали: лялька, посуд для чаювання, чайний набір, картки із зображенням продуктів.

Хід гри:

Привітання: Лялька вітає дітей і запрошує на чаювання. Логопед використовує фрази: «Привіт, радий тебе бачити! Як тебе звати?» Дитина з РАС вчиться відповідати.

Підготовка: Діти з розладами аутистичного спектру разом накривають стіл, вибираючи потрібний посуд та уявні страви. Логопед пропонує допомогу, спонукаючи дитину звертатися з проханнями: «Допоможи мені, будь ласка», «Де чашка?».

Чаювання: Логопед моделює діалог із лялькою, залучаючи дітей до комунікації («Що ти хочеш? Цукор чи мед?»). Діти повторюють або відповідають своїми словами.

Заключний етап: Дякування за гостинність, прощання з лялькою.

Очікувані результати: діти з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку починають звертатися до дорослого та інших дітей із простими проханнями. Формуються навички вітання і прощання.

Заняття 2. Гра «Служба доставки»

Мета: розвивати навички послідовного мовлення, удосконалювати діалогічне мовлення, стимулювати інтерес до взаємодії.

Матеріали: ігрові коробки, листи, картки із зображенням товарів (фрукти, іграшки, книги). Сумка або рюкзак для «доставки».

Хід гри:

Підготовка: Логопед пояснює, що діти працюють у «службі доставки». Вони отримують завдання доставити посилки (завчасно підготовані коробки) іншим персонажам (іграшковий ведмедик, зайчик).

Виконання завдання: Дитина підходить до «замовника» (іграшки) і питає: «Що ви замовляли?»

Замовник відповідає: «Я замовив банани». Дитина шукає потрібний предмет, уточнює: «Ось ваші банани, чи все правильно?»

Зворотній зв'язок: Логопед допомагає дітям реагувати на відповіді замовника: «Дякую», «До побачення!»

Заключний етап: Логопед пропонує обговорити, як діти справлялися із завданням.

Очікувані результати: діти з РАС вчиться підтримувати простий діалог. Розвивається вміння слухати та відповідати.

Заняття 3. Гра "Поліклініка"

Мета: розвивати рольову гру, вміння будувати розповіді, навчити описувати емоції та стан.

Матеріали: ігровий набір лікаря, ляльки-пацієнти, картки з емоціями (радість, смуток, біль).

Хід гри:

Розподіл ролей: Дитина – лікар, логопед – асистент. Ляльки – пацієнти.

Обстеження: Лялька (пацієнт) звертається до лікаря: "У мене болить живіт." Лікар оглядає, слухає, запитує: "Де болить? Як ти себе почуваєш?"

Призначення лікування: Лікар пояснює пацієнту: "Треба випити ліки. Буде краще." Логопед допомагає формулювати фрази.

Завершення гри: Дякування пацієнта лікарю, похвала за старання.

Очікувані результати: діти з розладами аутистичного спектру навчаються ставити запитання та відповідати. Формується розуміння причинно-наслідкових зв'язків.

Заняття 4. Гра «Магазин»

Мета: розвивати лексичний запас, активізувати діалогічне мовлення, стимулювати ініціативу у спілкуванні.

Матеріали: іграшкові продукти, гроші, каса.

Хід гри:

Вступна частина: Дитина – покупець, логопед – продавець. Логопед демонструє, як відбувається покупка: "Я хочу яблуко. Скільки це коштує?"

Ігрова дія: дитина називає, що хоче купити ("Мені, будь ласка, банан.").

Продавець відповідає: "Банан коштує 5 гривень." Дитина дає "гроші".

Заклучний етап: Логопед дякує покупцеві за покупку, пропонує обмінятися ролями.

Очікувані результати: діти з розладами аутистичного спектру починають користуватися ввічливими фразами ("будь ласка", "дякую"). Розвивається ініціативність у комунікації.

Заняття 5. Гра «Подорож до зоопарку»

Мета: розвивати описове мовлення, вміння вести бесіду, стимулювати фантазію.

Матеріали: іграшкові тварини, картинки з їх зображенням, "квитки до зоопарку".

Хід гри:

Вступ: Діти отримують квитки до зоопарку. Логопед пояснює, що потрібно розповісти про побачених тварин.

Основна частина: Діти знаходять іграшкову тварину, описують її (колір, розмір, звук, що видає).

Логопед задає навідні запитання: "Як виглядає лев? Що він робить?"

Заклучний етап: Логопед обговорює з дітьми, кого вони зустріли, що їм сподобалося.

Очікувані результати: у дітей з розладами аутистичного спектру розвивається вміння описувати предмети і явища та формується здатність підтримувати тривалішу розмову.

Формувальний експеримент показав, що використання сюжетно-рольових ігор значно сприяє підвищенню рівня комунікативної компетентності у старших дошкільників із розладами аутистичного спектру (РАС).

Після реалізації комплексу занять спостерігалось:

✓ Підвищення частоти зорового контакту у дітей із низьким рівнем комунікативної компетентності.

✓ Поліпшення розуміння та використання жестів для комунікації.

✓ Зростання мовленнєвої активності, зокрема у створенні простих фраз і відповідей на запитання.

✓ Покращення емоційної реакції дітей на ситуації та емоції оточуючих.

При обстеженні невербальної комунікації у виконанні завдання «Здатність до сприйняття емоцій» високий рівень показало – 28,6 %, середній рівень – 42,8 %, а низький рівень – 28,6 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

Під час виконання завдання «Здатність імітації» високий рівень показало – 42,9 %, середній рівень – 42,9 %, а низький рівень – 14,2 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

У обстеженні вербальної комунікації у виконанні завдання «Здатність відповідати на запитання» високий рівень показало – 28,6 %, середній рівень – 28,6 %, а низький рівень – 42,8 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

Під час виконання завдання «Здатність розповісти історію» високий рівень показало – 32,8 % %, середній рівень – 28,6 %, а низький рівень – 38,6 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

Обстеження у виконанні завдання «Здатність до розуміння вербальних інструкцій» високий рівень показало – 42,9 %, середній рівень – 42,9 %, а низький рівень – 14,2 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку. Узагальнені результати рівнів розвитку комунікативної компетентності дітей з РАС представлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.4.

Рівні розвитку комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку, у %:

Критерій	Завдання	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Невербальна комунікація	Здатність до сприйняття емоцій	28,6	42,8	28,6
	Здатність імітації	42,9	42,9	14,2
Вербальна комунікація	Здатність відповідати на запитання	28,6	28,6	42,8

	Здатність розповісти історію	32,8	28,6	38,6
	Здатність до розуміння вербальних інструкцій	42,9	42,9	14,2
Узагальнені рівні:		35,2	37,2	27,6

Наведемо декілька прикладів динаміки формування комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

Хлопчик Андрій (5 років) до експерименту мав відсутній зоровий контакт, реагував лише на окремі звуки. Мовлення складалося з окремих слів, які не використовуються в контексті. Уникав взаємодії з однолітками. Після експерименту з'явився зоровий контакт у відповідь на звернення дорослого (наприклад, під час гри «У гостях у ляльки Маші»). З'явилися спроби використання вказівного жесту для задоволення потреб. Висловлює прості прохання, наприклад: «Дай м'яч».

Марія віком 5,5 років з розладами аутистичного спектру до експерименту мала відсутні жести та невиразну міміку на емоції дорослого (наприклад, смуток чи радість) не реагувала. Мовлення складалося з ехолалій. А вже після експерименту почала використовувати прості міміко-жестикуляційні засоби (посмішка у відповідь, махання рукою). У грі «Поліклініка» показала базові реакції на емоції ляльки-пацієнта («Ой, болить!»). Спонтанно вимовляти прості фрази.

Іван (6 років). До експерименту мав епізодичний зоровий контакт, міміка була спрощена, не завжди відповідала ситуації. Складав короткі фрази типу: «Хочу яблуко». А вже після експерименту під час гри «Магазин» ініціював звернення до продавця з проханням: «Дайте, будь ласка, апельсин». Мовлення стало більш послідовним, зменшилася кількість граматичних помилок.

Катя (5 років). До експерименту розуміла прості інструкції, але ініціювала контакт лише у разі необхідності. Мовлення містило помилки у побудові речень. А після експерименту: У грі «Служба доставки» почала активно звертатися до

дорослого із запитанням: «Що в коробці?», а також взаємодіяла з однолітками. Почала розпізнавати базові емоції у персонажів гри.

Олексій (6 років) з розладами аутистичного спектру до експерименту мав стабільний зоровий контакт, але мовлення було однотипним, пов'язаним із вузькими інтересами. Хлопчику було важко підтримувати тривалу розмову. А вже після експерименту: Під час гри «Подорож до зоопарку» дитина почала самостійно ініціювати опис тварини: «Це жираф, у нього довга шия». Почав відповідати та задавати прості запитання.

Результати формувального експерименту представлені у рис. 2.2.

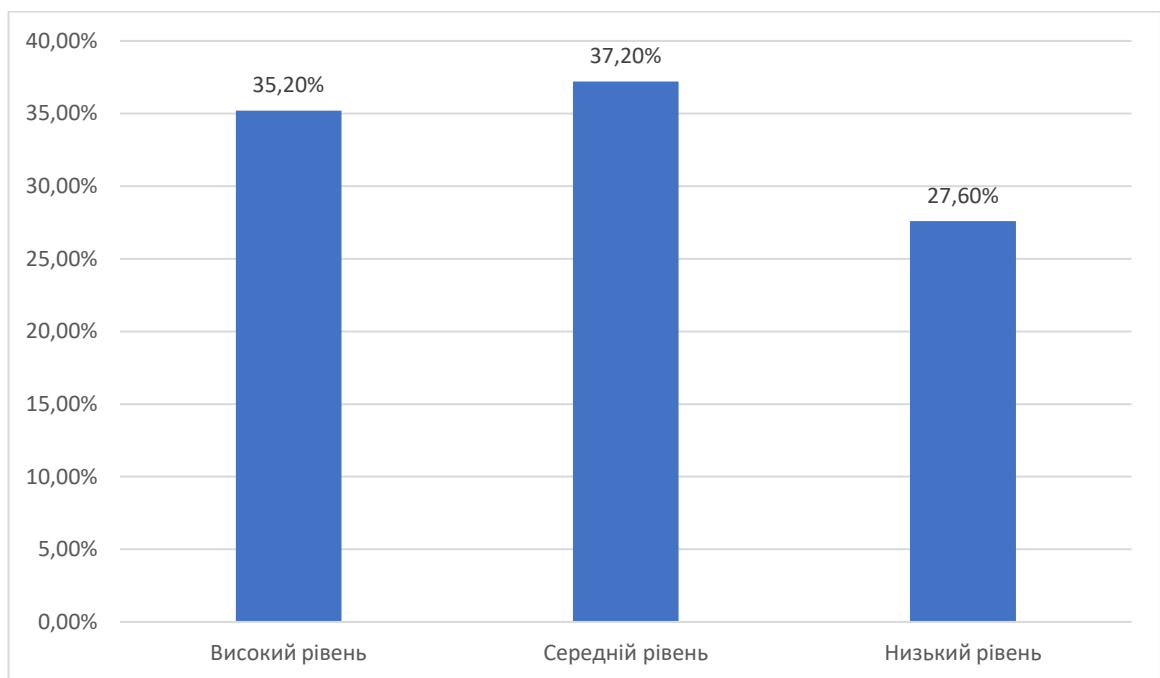

Рис 2.3. Узагальнені рівні сформованості комунікативної компетентності дітей з розладами аутистичного спектру після формувального експерименту

Отже, запропонований комплекс логопедичних занять із застосуванням сюжетно-рольові гри сприяє формуванню комунікативної компетентності у дітей із розладами аутистичного спектру. Ігрові ситуації дозволяють моделювати реальні життєві ситуації, де діти означеної нозології навчаються взаємодіяти, розуміти інших, висловлювати власні думки та емоції.

Аналізуючи результати формувального експерименту можемо стверджувати, що у завданні «Здатність до сприйняття емоцій» високий рівень збільшився на – 14,3 %, середній рівень – 14,2 %, а низький рівень зменшився на – 28,5 % у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

У завданні «Здатність до імітації» високий рівень збільшився на 14,3 %, середній рівень – 28,6 %, а низький рівень – 42,9 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

У виконанні завдання «Здатність відповідати на запитання» високий рівень показало збільшився на 14,3 %, середній рівень – 14,3 %, а низький рівень – зменшився до 47,1 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

У завданні «Здатність розповісти історію» високий рівень збільшився на 32,8 %, середній рівень на 14,3 %, а низький рівень зменшився на 47, 1 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

У виконанні завдання «Здатність до розуміння вербальних інструкцій» високий рівень показало збільшився на 28,6 %, середній рівень – 28,6 %, а низький рівень зменшився на 42,9 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку. Результати порівняльних даних констатувального та формувального експерименту представлено у рис.2.3.

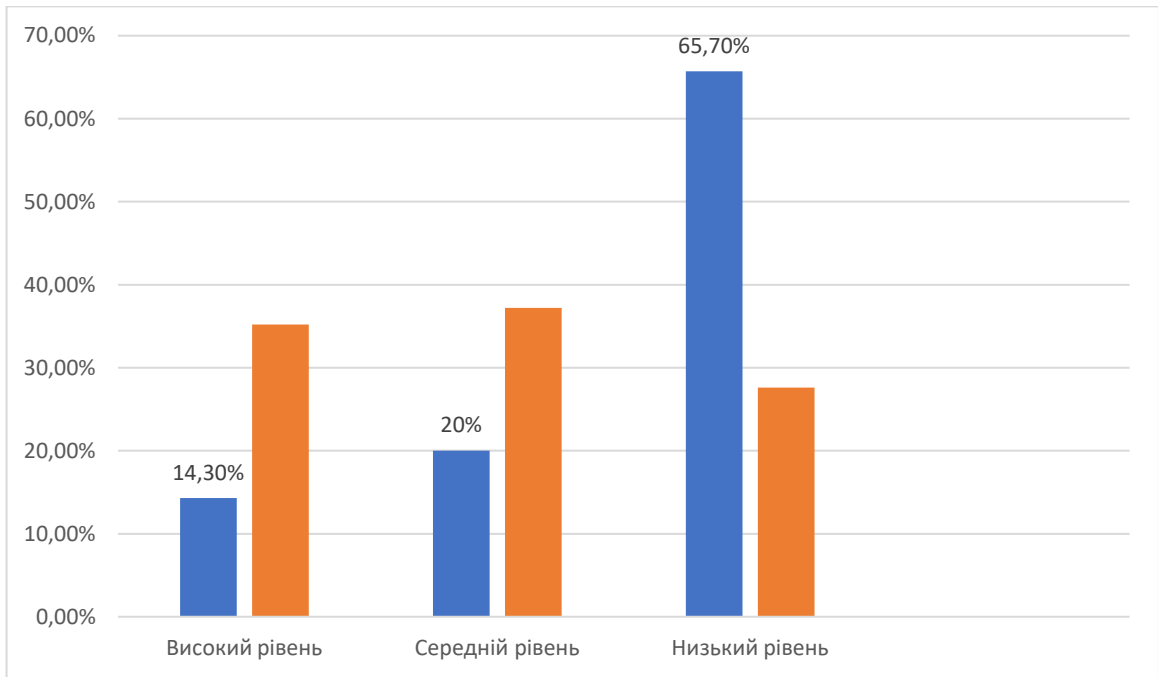

Рис. 2.4. Порівняння результатів сформованості комунікативної компетентності дітей з РАС

Отримані результати дають змогу продемонструвати динаміку формування комунікативної компетентності у дітей із розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку (рис.2.5).

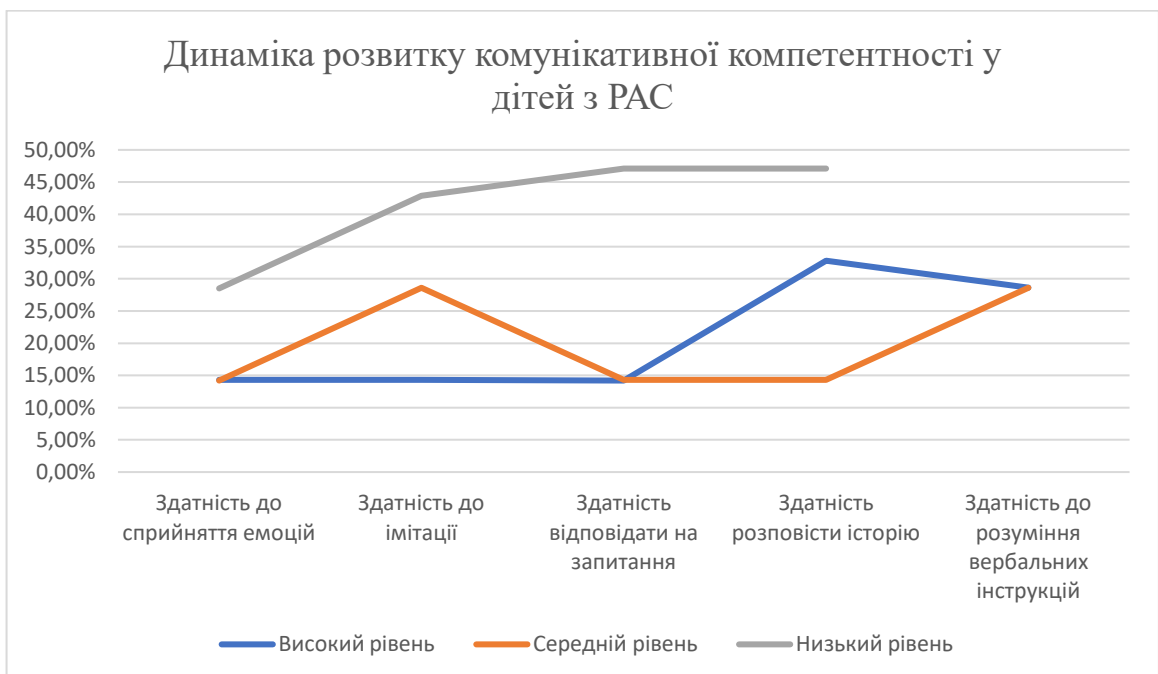

Рис. 2.5. Динаміка рівнів розвитку комунікативної компетентності старших дошкільників з розладами аутистичного спектру

Отже, можемо стверджувати, що комплекс запропонованих сюжетно-рольових ігор сприяє формуванню комунікативної компетентності дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

Висновок до розділу 2.

1) з метою вивчення комунікативних навичок дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку було адаптовано методiku Х. Ткач «Обстеження мовленнєвого розвитку дітей з аутизмом і тяжкими порушеннями мовлення» згідно якої розроблено діагностичні завдання.

Для об'єктивного визначення рівнів сформованості комунікативних навичок нами було визначено основні критерії: невербальна (оцінка вміння використовувати жестове спілкування, адекватно реагувати на емоції інших людей, здатність наслідувати невербальні дії) та вербальна (оцінка здатності відповідати на запитання та ініціювати розмову, будувати граматично правильні речення, розуміти та чітко виконувати вербальні інструкції) комунікації. Підібрані діагностичні завдання сприяли виокремленню рівнів: високий, середній, низький, що дозволило визначити рівні сформованості комунікативних навичок дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

2) за результатами констатувального експерименту визначено узагальнені рівні розвитку комунікативної компетентності дітей із розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку, а саме: високий рівень продемонструвало— 14,3 %, середній рівень – 20 %, низький рівень – 65,7 %.

3) формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності включало два етапи: встановлення емоційного контакту та реалізацію комплексу логопедичних занять із застосуванням сюжетно-рольових ігор. Встановлення емоційного контакту відбувалося шляхом ігрової взаємодії дитини з логопедом та однолітками. Для встановлення контакту спиралися на розробку ігрових завдань Н. Базими. В процесі проведення логопедичних занять враховувалася: емоційна підтримка, індивідуальний підхід, стимулювання ініціативи, послідовності виконання завдань. Корекційно-розвиткові логопедичні заняття

проводилися два рази на тиждень як індивідуально, так і в групах. Тривалість проведення занять з дітьми з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку складала 35-45 хвилин. Визначено узагальнені рівні розвитку комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку, а саме: високий рівень – 35,2 %, середній рівень – 37,2 %, низький рівень – 27,6 %.

ВИСНОВКИ

Визначення науково-теоретичних засад та узагальнення науково-педагогічних джерел з проблематики формування комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру дали наступні висновки:

1) Аналіз літературних джерел видатних науковців (А. В. Бандура, Е. Берн, А. Маслоу, А. Богуш, О. Божович, С. Бондар, Г. Костюк, Т. Піроженко тощо) дав змогу визначити, що комунікативна компетентність – це інтегральна якість особистості, що включає здатність до сприйняття, розуміння та передавання інформації в процесі спілкування, використання мовленнєвих і невербальних засобів, а також адекватну реакцію на емоційний стан оточуючих. Для дітей із розладами аутистичного спектру це поняття набуває особливого значення, оскільки діти означеної нозології мають порушення соціальної взаємодії, що значно впливає на якість спілкування.

Теоретичний аналіз наукових праць Н. Базими, Т. Коломоєць, К. Островської, Л. Рибченко, Ю. Сіденко, В. Синьова, Т. Скрипник, В. Тарасун, Х. Ткач, М. Шеремет, Д. Шульженко, А. Хворової тощо показав, що комунікативна компетентність у дітей із розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку формується за умови цілеспрямованої корекційної роботи, яка включає розвиток: навичок зорового контакту, розуміння та використання невербальних засобів комунікації (жестів, міміки), мовлення та здатності до діалогу, здатності розпізнавати й реагувати на емоційний стан оточуючих. Було встановлено, що ключовим інструментом для формування комунікативної компетентності є ігрова діяльність, яка створює природне середовище для розвитку соціальних та мовленнєвих навичок дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

2) Дослідження особливостей ігрової діяльності дітей із розладами аутистичного спектру дозволило встановити, що діти означеної нозології проявляють низький рівень ініціативності в грі, часто граються самостійно або використовують іграшки в стереотипний спосіб. Таким чином, необхідною умовою для залучення дитини до гри є створення зрозумілих структурованих

педагогічних умов із використанням чітких інструкцій. Успішна та ефективна гра з дітьми із розладами аутистичного спектру можлива за участі дорослого, який моделює ситуації, стимулює комунікативну активність та забезпечує емоційну підтримку.

3) Експериментальне дослідження проводилося на базі Комунального закладу освіти «Криворізька спеціальна школа «Перлина» ДОР» із дошкільним відділенням. В діагностиці рівнів комунікативної компетентності приймало участь 7 дітей означеної нозології (3 дівчат та 4 хлопчика). Констатувальний експеримент проводився в декілька етапів: перший етап – спостереження за комунікативною активністю дітей з розладами аутистичного спектру у дитячому колективі та дорослими; другий етап – проведення діагностичної методики на виявлення рівнів розвитку комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку. Діагностичні завдання було підібрано та адаптовано згідно методики Х. Ткач «Обстеження мовленнєвого розвитку дітей з аутизмом і тяжкими порушеннями мовлення». Основними показниками оцінювання комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру було обрано: оцінку невербальної комунікації (оцінка вміння використовувати жестове спілкування, адекватно реагувати на емоції інших людей, здатність наслідувати невербальні дії) та оцінку вербальної (оцінка здатності відповідати на запитання та ініціювати розмову, будувати граматично правильні речення, розуміти та чітко виконувати вербальні інструкції) комунікації. Виокремлено три рівні діагностики комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру: високий, середній, низький. За результатами констатувального експерименту було отримано такі показники: високий рівень комунікативної компетентності продемонструвало – 14,3 %, середній рівень – 20 %, низький рівень – 65,7 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

4) формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності включало два етапи: встановлення емоційного контакту та реалізацію комплексу логопедичних занять із застосуванням сюжетно-рольових ігор. Встановлення

емоційного контакту відбувалося шляхом ігрової взаємодії дитини з логопедом та однолітками. Для встановлення контакту спиралися на розробку ігрових завдань Н. Базими. В процесі проведення логопедичних занять враховувалася: емоційна підтримка, індивідуальний підхід, стимулювання ініціативи, послідовності виконання завдань. Корекційно-розвиткові логопедичні заняття проводилися два рази на тиждень як індивідуально, так і в групах. Тривалість проведення занять з дітьми з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку складала 35-45 хвилин. Визначено узагальнені рівні розвитку комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку, а саме: високий рівень – 35,2 %, середній рівень – 37,2 %, низький рівень – 27,6 %.

Аналізуючи результати формувального експерименту можемо стверджувати, що у завданні «Здатність до сприйняття емоцій» високий рівень збільшився на – 14,3 %, середній рівень – 14,2 %, а низький рівень зменшився на – 28,5 % у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

У завданні «Здатність до імітації» високий рівень збільшився на 14,3 %, середній рівень – 28,6 %, а низький рівень – 42,9 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

У виконанні завдання «Здатність відповідати на запитання» високий рівень показало збільшився на 14,3 %, середній рівень – 14,3 %, а низький рівень – зменшився до 47,1 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

У завданні «Здатність розповісти історію» високий рівень збільшився на 32,8 %, середній рівень на 14,3 %, а низький рівень зменшився на 47,1 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

У виконанні завдання «Здатність до розуміння вербальних інструкцій» високий рівень показало збільшився на 28,6 %, середній рівень – 28,6 %, а низький рівень зменшився на 42,9 % дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

Таким чином, у кваліфікаційній роботі доведено ефективність застосування ігрової діяльності, а саме сюжетно-рольової гри на формування комунікативної компетентності в дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базима Н. В. Особливості протікання етапів мовленнєвої діяльності у дітей з аутистичними порушеннями. *Актуальні питання корекційної освіти*. Вип. 3. 2012. С. 290-297.
2. Базима Н. В. Розвиток мовлення дітей з аутизмом. Інклюзивна освіта. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 144 с.
3. Барбера Мері Лінч. Дитячий аутизм та вербально-поведінковий підхід (The Verbal Behavior Approach): Навчання дітей з аутизмом та пов'язаними розладами. Київ: Видавничий дім «СВАРОГ», 2023. 268 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти України. Київ. 2012. 26 с.
5. Бессонова Є. М. Гра як засіб розвитку комунікативних навичок дітей з розладами аутичного спектра. *Дитина з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта. Дефектологія. Корекційна робота*. 2016. №1. С. 7-9
6. Бойчук Ю., Казачінер О. Зміст підготовки майбутніх фахівців до формування комунікативної діяльності дітей з особливими освітніми потребами. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. 2020. С. 14-20
7. Бочелюк В. Й., Панов М. С., Позднякова О. Л., Турубарова А. В. Аутологія: навчально-методичний посібник. *Запоріжжя: Видавництво КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради*, 2023. 324 с.
8. Грiтченко Т. Я. Особливості комунікації у дітей із розладами аутичного спектра. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи: матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції*. Умань. 2019. С. 63–65.
9. Діаковська К. В. Інноваційні підходи до соціальної реабілітації і підтримки. Система освіти і виховання дітей з особливими освітніми потребами: досвід минулого – погляд у майбутнє: до 85-річчя акад. В. І. Бондаря: зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2023. С. 356–360.

10. Желтова М., Урсуленко Ю. Характеристика основних критеріїв діагностування та провідні методи корекції розладів аутистичного спектру. *Молодий вчений*. 10 (122). 2023. С. 83-88.
11. Заверико Н. В., Мацкевич Ю. Р., Авраменко У. В. Сучасні технології соціально-педагогічної реабілітації дітей з розладами аутистичного спектра. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. N 64. С. 30–35.
12. Зайченко Г. Д. Формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектра шляхом використання ігрових прийомів. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2013. Вип. 4(2). С. 122-131.
13. Калмикова Л. О Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс. Київ : Слово, 2016. 380 с.
14. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт». Наук. кер. та заг. ред. Т. В. Скрипник. Київ: «Гнозіс», 2013. 200 с.
15. Коломоєць, Т. Г. Розвиток мовлення дітей із аутизмом сучасними дидактичними засобами. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. № 8 (102). С. 27–40.
16. Кононова М. М., Єланська Д. В. Особливості формування комунікативних навичок у старших дошкільників з розладами аутистичного спектра: навчально-методичний посібник. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. 2020. 75 с.
17. Корекційно-розвивальні методики для роботи з дітьми з аутизмом (методичні рекомендації). Управління освіти і науки Чернігівської ОДА, Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. К.Д. Ушинського. уклад. Д. М. Литвяк, Л. О. Зленко. Чернігів, 2020. 78 с
18. Куценко Т. О. Розвиток комунікації у дітей з аутизмом: методичні рекомендації. Київ, 2019. 28 с

19. Островська К. О., Островський І. П. Предикатори мовленнєвого розвитку дітей з аутизмом. *Психологічний журнал*. 2020. Т. 6. Вип. 10. С. 107-118.
20. Пересащенко А. К. Формування комунікативної компетентності у дітей з розладами аутистичного спектру на уроках літературного читання : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 013 «Початкова освіта» наук. Запоріжжя: ЗНУ, 2023. 75 с.
21. Потапенко К., Гужанова Т., Проектна діяльність у формуванні комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку. *Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти: збірник наукових праць*. Хмельницький: ХГПА, 2024. С. 530-535.
22. Почкун Ю. О. Вивчення досвіду застосування новітніх корекційних технологій у роботі з аутичними дітьми. *збірник наукових праць*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2016. Ч (2) №32. С. 78-83.
23. Ручка А. Ю. Комунікативна компетентність як пріоритет розвитку дитини старшого дошкільного віку з позицій базового компоненту дошкільної освіти. *Дошкільна освіта в сучасному освітньому просторі: актуальні проблеми, досвід, інновації*. Харків: ХНПУ. 2023. С. 78-79.
24. Сіденко Ю. О. Педагогічні умови формування пізнавальної готовності старших дошкільників з розладами аутистичного спектру до навчальної діяльності: дис. .доктора філософії: спец. 01 – Освіта/Педагогіка ; 016 – Спеціальна освіта Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми, 2021. 268 с.
25. Сільберман С. Що приховує аутизм. Майбутнє нейрорізноманіття. Київ: Наш формат, 2021. 512 с.
26. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму: монографія. Київ: Видавництво «Фенікс», 2010. 368 с.
27. Тарасун В. В. Нейробиологія розвитку і навчання дитини. Теорія і практика аутології. Основи психосоматики. Київ: Книга-плюс. 2017. 304 с.

28. Тарасун В. В. Способи уніфікації психолого-педагогічної допомоги дітям переддошкільного віку з особливостями в розвитку. Хрестоматія з логопедії: навчальний посібник. 2019. С. 362-385.

29. Турубарова А. В. Технологія FLOORTIME терапії у психокорекційній роботі з дітьми із порушеннями аутистичного спектру. *Тиждень науки-2022: зб. наук. статей за матеріалами науково-практичної конференції серед студентів, викладачів, науковців, молодих учених і аспірантів (м. Запоріжжя, 18-22 квітня 2022 р.)*. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2022. С. 1642-1644

30. Формування комунікативних навичок дітей дошкільного віку з розладами спектра аутизму

URL: <https://september.moippo.mk.ua/index.php/sept/article/view/362>

31. Хотинська В. В. Ігрова діяльність як засіб корекційного впливу на розвиток навичок самообслуговування у дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку. Система освіти і виховання дітей з особливими освітніми потребами: досвід минулого – погляд у майбутнє: до 85-річчя акад. В. І. Бондаря: зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2023. С. 296–301.

32. Шульженко Д. І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей. Київ: Слово, 2009. 381 с.

33. Шуляк С. Становлення комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. (1(9)). С.121–127.

34. Юнусова А. А., Бессонова Є. М. Гра як засіб розвитку комунікативних навичок дітей з розладами аутичного спектра. *Дитина з особливими потребами*. 2016. № 1. С. 7–9.

35. Ostrovska, K., Ostrovsky, I., & Saiko, K. (2020). The peculiarities of communicative competence of children with autism and dysarthria. *Psychological journal*. 6 (11), 18–25.